

халқ таълимини юксалтиришни бундан ҳам юқори ўринга қўйдилар. Улардан бири ёзгани каби “миллий матбуоти бўлмаган халқнинг ўзи ҳам бўлмайди”.

Йилдан йилга шаҳар-қишлоқларимиз обод бўлиб, чирой очмоқда. Бу натижалар фуқароларимизнинг экологик маданияти юксалганлигидан далолат беради. Ўз табиатига кўра, тарбия жараёни кўп омилли характерга эга. Яъни, талабаларда экологик маданиятнинг қарор топиши оила, таълим муассасаси, жамоатчилик, ижтимоий муҳит, шунингдек, вазиятларнинг хилма-хиллиги, бевосита ва билвосита таъсирлар остида рўй беради.

Жадидчилик ва экологик маданият тўғрисидаги мазкур мулоҳазалардан шундай хулосага келиш мумкин:

- жадид намояналари техникавий тараққиёт аста секин кучайиб бораётган XX аср бошларида ижтимоий онг турлари билан ёнма-ён экологик онг ривожига ҳам жиддий эътибор бердилар.

- гарчи у пайтда экологик маданият тўғрисидаги илмий-назарий қарашлар алоҳида соҳа сифатида ажралиб чиқмаган, жадидларнинг ўзи эса экологик онг ва маданият тўғрисида махсус асарлар яратмаган бўлсалар ҳам, лекин уларнинг публицистикаси, илмий ва бадиий асарларида табиат билан ўзаро муносабатлар ҳамда уларнинг ижтимоий аҳамиятига доир муҳим кузатиш ва хулосалар кўплаб учрайди. Бундан келиб чиқадики, жадид намояналари қолдирган улкан маънавий меросда экологик маданият ривожига тааллуқли бўлган таҳлиллар, нозик муносабат ва кузатишларни маданият тарихи йўналишида илмий-назарий жиҳатдан тадқиқ этиш ҳар жиҳатдан мақсадга мувофиқдир.

ЭКОМАДАНИЯТ ТУШУНЧАСИНИНГ ФАЛСАФИЙ - МЕТОДОЛОГИК НЕГИЗЛАРИ, МОҲИЯТИ, ҲУСУСИЯТЛАРИ

*Эрйигитова Лобар Абдуқодировна
Central Asian Medical University*

Бугунги кунда жамият аъзоларида экологик маданиятни шакллантириш долзарб вазифаларидан биридир. Экологик маданият тушунчаси кенг қамровли бўлиб, инсон фаолиятининг аксарият қисмини ўзида мужассамлаштиради. Шахснинг экологик тафаккур тарзи у яшаб турган минтақанинг табиий–географик иқлими, шарт–шароитига, у мансуб бўлган миллат ёки халқнинг менталитетига, турмуш маромига, тарихи, урф–одати, эътиқоди, қолаверса муайян жамиятда яшовчи кишиларнинг табиат тўғрисидаги дунёқараши, ҳамда унга бўлган муносабатлари билан узвий боғлиқ. Ана шу муносабатларнинг ўзаро боғлиқлиги ва таъсири боис шахсда экологик дунёқараши шаклланган. Бошқача айтганда, экологик дунёқараш ижтимоий борлиқ ва ижтимоий онгнинг ўзаро алоқадорлигида намоён бўлган. Зеро, “сайёрамиздаги глобал иқлим ўзгаришлари ҳамда минтақамиздаги экологик муаммолар оқибатида қишлоқ хўжалигида ҳар йили илгари кўрилмаган янги–янги синов ва қийинчиликлар пайдо бўлаётганини қайд этиш лозим”. Бунинг учун жамиятда ахлоқий–экологик онгни шакллантириш ва “замонавий билимларни ўзлаштириш, чинакам маърифат ва юксак маданият эгаси бўлиш узлуксиз ҳаётий эҳтиёжга айланиши керак”.

Кишилиқ жамияти олдидаги экологик хавф–хатарни баргараф этиш ва ривожланишнинг барқарор йўлига ўтиш концепцияси бўйича кишилиқ жамиятида бир неча минг йилликлар давомида доимо ўзгариб келган, геоэкология илмий йўналишининг асосий кўрсаткичлари ҳисобланган, табиатдан фойдаланиш ва маҳсулот ишлаб чиқариш миқдори, аҳолининг сони, табиий ресурслардан фойдаланиш кўлами, табиатдаги антропоген босим миқдори, экологик ва этноэкологик ландшафт мувозанати каби кўрсаткичларни ўзгаришини макон ва замонда назорат қилиш зарурати пайдо бўлмоқда. Бу эса, ўз навбатида экологик мувозанатни сақлаб қолишга инновацион қарашлар билан бир қаторда тарихий ёндашув зарурлигини кўрсатади.

Учинчи минг йилликда фан-техника ривожланиб, табиат ва инсон ўртасидаги муносабат бузилиб, табиий муҳитга катта зиён етказилмоқда. Табиатга оқилона муносабатда бўлиш, уни гўзал ва табиийлигича келгуси авлодга қолдириш бугунги куннинг муҳим вазифаси. Ҳар бир инсон онгида экологик маданият қандай даражада шаклланса, жамиятнинг экологик савияси ҳам шу даражада такомиллашиб боради.

АҚШ ва ривожланган Ғарб мамлакатларида XX асрнинг иккинчи яримидан бошлаб экологик муаммолар ечимига нисбатан скептик–пессимистик қарашлар шаклланди. Бунда бир-бирига зид фикрлар билдирилаётган бўлса ҳам, улар инсониятни глобал муаммолар таҳдидидан огоҳ этиши амалий аҳамитга эга. Масалан, немис файласуфи Е.Ханке: “Инсон ўз тарихида биринчи мартаба бутун инсониятни йўқ қилиш имкониятига эга бўлган кучга эга бўлди. Бугун вужудга келган драматик вазиятда икки муқобил имконият мавжуд: ёки ҳалокат, ёки нажот, гап бизнинг уни англаб етишимизда” деб ёзган эди. Бундай фикрни “Рим клуби” аъзолари Ж.Форрестер, Д.Медоуз, Я.Тинберган, А.Кинг ва америкалик олим Р.Фолк (1886-1958) ва италиялик файласуф Э.Севериньо (1929-2018) ҳам билдирадilar. Умуман, иқтисодчи–эколог мутахассислар хулосасига кўра, аксарият давлатлар, ЯИМнинг 3–5 фоизини табиий атроф-муҳит муҳофазасига ажратади. Унинг миқдорини 5–7 фоизга ошириш билан экологик вазият турғунлигига эришиш мумкин. 7–10 фоизга кўтариш эса, экологик вазиятни, нисбатан соғломлаштиришга олиб келади. Бугунги кунда экологик вазиятнинг ёмонлашаётганлигини ушбу статистик маълумотлардан ҳам билишимиз мумкин. Шундай экан, экологик маданиятни фалсафа фанлари доирасида тадқиқ этиш ва жамият аъзоларида экологик тарбияни ўстириш муҳим вазифалардан бўлиб қолаверади. Жаҳон илмий жамоатчилигининг глобал муаммолар ечимини топиш масаласида глобал экологик толерантлик тамойилининг роли ҳақидаги муқобил қарашлари амалий ҳаёт ва илмий мукамалликдан йироқ утопик–идеал характерга эга бўлса–да, улар келажакда инсоният олдида турган умуминсоний долзарб муаммоларни ҳал қилишда, нисбатан универсал илмий назария ва методологияни ривожлантиришнинг ретроспектив асоси сифатида эътироф этилиши керак. Кейинги йилларда ижтимоий ҳодиса сифатида: “экологик муносабат”, “экологик онг”, “экологик маданият”, “экологик сиёсат” каби тушунчаларни таҳлил этишга алоҳида эътибор берилмоқда. Бу илмий тадқиқотларнинг аҳамияти умумфалсафий, гносеологик, методологик, праксеологик масалаларни ҳал қилишда муҳим аҳамиятга эга. Бу тушунчаларнинг мазмунидаги умумийлик экологик фаолиятни конкрет йўналишларида таҳлил қилиш орқалигина, инсоннинг ижтимоий–сиёсий ҳаёт мавқеини мустаҳкамлаш, фаоллиги ва масъулиятини ошириш мумкинлигини кўрсатишдан иборатдир. Шунингдек, шахс экологик маданиятининг шаклланиши, ҳамда бойиб боришига таъсир этувчи ижтимоий, иқтисодий жараёнлар, маданий-маърифий омиллар ҳамда компонентларни ўзаро алоқадорликда, яхлитликда фундаментал тадқиқ этиш муҳим аҳамият касб этади. Шу ўринда, экологик маданият тушунчаси таҳлилининг фалсафий–методологик негизлари, моҳияти, хусусиятларини тадқиқ этишдан аввал экологик маданиятнинг таркибий қисмлари бўлган экологик онг, экологик дунёқараш ва экологик фаолият категорияларини таснифлаш ва таҳлил қилиш лозим бўлади. Масаланинг моҳиятидан келиб чиқсак, шахс ёки жамиятнинг экологик маданияти ҳам, уларнинг экологик дунёқарашини ҳам ижтимоий борлик ва ижтимоий онг тизимларининг ўзаро алоқадорлигида шаклланиши маълум бўлади. Фақатгина маданият тушунчасини “табиат, жамият, инсон” каби тушунчалар қаторига қўшиш орқалигина амалга оширилаётган таҳлил тугал бўлади. “Табиат – жамият – инсон – маданият” ҳақиқатда ҳам ўзига хос тизим бўлиб, уларнинг асосий компонентларининг функцияларини ажратиб кўрсатувчи мезондир.

Экологик билим – кишиларнинг атроф табиий муҳитини муҳофаза қилиш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш, меъёри бузилган табиат комплексларини қайта тиклаш ҳақида ҳосил қилган маълумотлари, яъни ушбу воқеликнинг инсон тафаккурида акс этганлик даражасидир.

Экологик маданият – бу табиат ҳақидаги билим, онг, идрок, саводхонлик, интеллектуал салоҳият ва уни амалда қўллай билиш фаолияти, атроф–муҳитга нисбатан фаолиятнинг юксак кўрсаткичи, онгли ва масъулиятли ёндашувдир. Унда табиат билан инсон ўртасидаги ўзаро оқилона масъулиятли муносабат таркиб топади.

Экологик маданият табиат ва жамият, инсон ва табиатнинг ўзаро таъсир шакллари ва тамойиллари, жамият ва биосферанинг муносабатлари, уйғунлик қонуниятлари ҳақидаги муайян турдаги қарашлар тизими сифатида жадал ривожланиб келмоқда. Экологик маданият мазмунига табиат ва жамият ўртасидаги муносабатлар таъсирини тўғри тушуниш, уни оқилона йўлга қўйиш, экологик билим ва кўникмага эга бўлиш, ўз касби, салоҳияти доирасида ишлаб чиқаришни табиатни муҳофаза қилишга хизмат қилади. Нафосат тарбиясининг муҳим воситаси сифатида экологик маданият ёш авлодни гўзалликни севиш руҳида тарбиялаш, турмуш, табиат, санъат гўзаллиги ва болаларнинг бадиий фаолиятини ташкил этишга йўналтирилган педагогик жараёнда қўлланилувчи омил ҳисобланади. Педагог олим К.Д.Ушинский ёш авлодда табиат эстетик туйғуларнинг ривожланишига чуқур таъсир кўрсатадиган ажойиб тарбиячидир, - деган эди. Табиатга бағишланган санъат асарларини ўрганиш, саёҳат, сайр, мазкур йўналишдаги анъанавий фаолиятлардир. Оламдаги гўзалликни кўра билиш, ҳис этиш лозим. Буни аввало оилада, кейинги босқичларда таълим муассасаларидаги ўқитиш жараёнида эътиборга олиш лозимдир. Шу ўринда, бугунги кунда табиатдан оқилона фойдаланишнинг асоси бўлган экологик маданиятни шакллантиришнинг иқтисодий ва ҳуқуқий механизмлари тўла қувват билан ишлаяпти, деб айтиб бўлмаслигини таъкидлаш лозим. Инсонда юқори экологик маданиятни шакллантиришда: экологик дунёқараш, илмий экологик тафаккур, ижтимоий экологик фаоллик ва масъулият, ўз–ўзини экологик баҳолаш ва назорат қилиш кабилар ҳам муҳим ўрин тутаяди. Хулоса қилганда, экологик маданиятнинг таг–заминларидан бири шахснинг борлиқ, табиат ва жонзотларга нисбатан ахлоқий масъуллиги ҳисобланади.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари.4-жилд. –Тошкент: Ўзбекистон. –Б. 387.
2. Саманова Ш.Б. Экологик толерантликнинг ижтимоий-фалсафий асослари. PhD диссертацияси автореферати. Тошкент: ЎзМУ, 2019.–Б. 13.